

УДК 94+37(477)(438)«1923/1932»

© Вікторія Фесенко
(Київ)**ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
ЩОДО ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ
В ДОБУ УКРАЇНІЗАЦІЇ (1923 – 1932 рр.)**

У статті автор аналізує освітню політику радянської влади щодо польської етнічної меншини в добу українізації (1923 – 1932 рр.), окреслює її складові, а також напрями впровадження.

Ключові слова: освіта, національна політика, польська етнічна меншина, українізація.

В. Фесенко

**Образовательная политика советской власти
относительно польского этнического меньшинства
в период украинизации (1923 – 1932 гг.)**

В статье автор анализирует образовательную политику советской власти в отношении польского этнического меньшинства в период украинизации (1923 – 1932 гг.), определяет ее составляющие, а также направления внедрения.

Ключевые слова: образование, национальная политика, польское этническое меньшинство, украинизация.

V. Fesenko

**The Educational Policy of the Soviet Government
in Relation to the Polish Ethnic Minority
in Ukrainianization Period (1923 – 1932)**

In the article the author analyzes the educational policy of the Soviet government in relation to the Polish ethnic minority during Ukrainianization (1923 – 1932), describes its components and areas of application.

Key words: education, national policy, the Polish ethnic minority, Ukrainianization.

Проблема етнічних стосунків і національно-культурного будівництва на основі ідеологічних догм правлячої партії на початку 20-х рр. ХХ ст. залишалася однією з найгостріших як в Україні, так і в інших радянських республіках. З огляду на це ХІІ з'їзд РКП(б) у квітні 1923 р. проголосив політику «коренізації, що передбачала підготовку і виховання кадрів корінної національності для використання їх у державному апараті та управлінні народним господарством, упровадження рідної мови і національних ознак у навчально-виховний процес закладів освіти, розвиток національної культури і т. ін.¹

Однією із найбільш численних етнічних меншин республіки була польська, інтерес до вивчення якої зростає.

Історія польської національної меншини в Україні у 20 – 30-х рр. ХХ ст. висвітлюється в монографіях Т. Єременко², Л. Якубової³, Б. Чирка⁴.

Окремі аспекти культурного і духовного життя етнічних меншин вивчено досить широко. Організацію шкільної освіти нацменшин висвітлено у монографії О. Войналовича⁵. Систему освіти національних меншин в Україні 1917 – 1939 рр. успішно проаналізовано у дисертації О. Бистрицької⁶. Заслужують на увагу праці таких істориків, як І. Балуба⁷, О. Калакура⁸ та інші, у яких висвітлюються не лише позитивні сторони організації освітньої справи в етнічних меншин, а й низка пов'язаних з нею негативних чинників.

Метою статті є вивчення складових освітньої політики радянської влади щодо польської етнічної меншини у роки українізації.

На початку 20-х рр. ХХ ст. національна політика радянської влади була спрямована на залучення етнічних меншин до соціалістичного будівництва шляхом сприяння їх національно-культурному розвитку. Це лягло в основу політики «коренізації», яка мала формувати у суспільній свідомості етнічного населення, в тому числі і польського, прихильність до радянської влади.

Центром, який керував усією освітньою роботою серед етнічних меншин України, став Народний комісаріат освіти. У 1921 році при ньому створено Раду національних меншин, де функціонували єврейське, німецьке, польське, татарське та інші етнічні бюро. Аналогічні органи діяли у низових губернських, повітових ланках освітньої системи. На ці підрозділи покладена відповідальність за становлення освіти етнічних меншин, і перш за все – шкільної. У 1921 році за рішенням ЦК КП(б)У створена Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ), такі ж комісії були сформовані при всіх окружках, у тому числі у Миколаєві, Херсоні та Одесі. Вони вирішували проблеми етнічних меншин, допомагали у вирішенні всіх практичних питань їх економічного та культурного розвитку.

Одним із заходів на цьому шляху став розвиток освіти. Відповідно до «Кодексу законів про народну освіту УСРР», який був затверджений Всеукраїнським виконавчим комітетом 1-го листопада 1922 року, навчання дітей у школах повинно було вестися рідною мовою.

Перешкодою на шляху розвитку освітньої галузі етнічних меншин стала майже повна відсутність старої бази (нестача вчителів, обладнання, підручників і т.п.). Якщо говорити про мережу установ, то це, як правило, були школи початкового навчання і то тільки «для культурніших етнічних меншин, а саме: німців, поляків, євреїв»⁹.

Основні завдання та напрями формування системи освіти мовами етнічних меншин визначалися багаточисельними законодавчими актами. Се-

ред них – декрет ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи для забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови» (1 серпня 1923 р.) та «Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури» (6 липня 1927 р.). Вже з самої назви декретів видно, що українізація в УСРР повинна була проводитись не на шкоду правам етнічних меншостей, які населяли Україну, а мала одночасно забезпечити рівноправність їхніх мов.

На 1923 рік з проголошенням політики коренізації на території Правобережної України вже діяла невелика кількість польських шкіл. Значну роль у цьому відіграла Рада з освіти національностей (Раднацмен), яка була утворена у 1921 році під керівництвом Я.Ф. Ряппо. При ній було утворено центральні національні бюро (єврейське, польське, німецьке, татарське), яким відводилась роль організаторів та координаторів у справі налагодження освіти для інонаціонального населення України. Вони стали своєрідною проміжною сполучною ланкою між Раднацменом та різними етнічними групами. Це було відзначено Народним комісаріатом освіти у документі «Положення про організацію справи освіти етнічних меншин, які населяють територію УСРР» від 10 серпня 1922 року¹⁰.

На місцях залежно від кількості етнічних меншин у даному регіоні були створені губернські (діяли до 1925 року) та повітові національні секції при відділах освіти. Наприклад, при Волинському губернському відділі освіти за даними на березень 1922 року діяла польська секція, очолювана Заторським¹¹.

У 1923 році Раднацмен провела Всеукраїнську нараду представників губернських відділів освіти. На ній відзначалось визначне місце політики коренізації у процесі створення шкільної мережі для етнічних меншин та були накреслені першочергові кроки у цьому напрямку на найближчий час, зокрема на ній констатували, що:

1. Розбудова національної школи в Україні розпочалась тільки з встановленням радянської влади. 1923 рік став відправною точкою у цьому процесі.

2. Відсутність нормально функціонуючої школи рідною мовою значно гальмувало проведення національної політики, а інонаціональне населення мимоволі поступово русифікувалося.

Для покращення роботи на місцях пропонувалося:

– Утворити при губернських відділах інститут інспекторів (на кожну національність, що проживає в даній місцевості, по одному інспектору).

– Провести вчительські конференції у кожній національній школі.

– Підрахувати кількість шкіл, учителів, учнів у кожній етнічній групі, що проживає у кожній губернії¹².

Розглянемо структуру освіти мовами етнічних меншин. Становлення та розвиток системи національних освітніх закладів (дошкільних, загальноосвітніх, середніх спеціальних, вищих) здійснювалося поступово й супроводжувалося великими труднощами й нескінченними структурними та організаційними змінами. Однак попри розгалуженість системи національної освіти, її основу складала «національна школа». Під національною школою розумілася загальноосвітня установа викладання в якій здійснювалося мовою певної етнічної групи, наприклад, польською.

Одночасно зі становленням загальноосвітніх закладів, шкіл-клубів, шкіл соціального виховання, окремих навчальних груп відбувалося формування професійних освітніх закладів для етнічних меншин. Цьому сприяло зокрема прийняття та втілення на практиці відповідних законодавчих актів, збільшення державного фінансування, наполеглива робота Ради національних меншин Наркомату освіти, Центральної комісії у справах національних меншин та інших органів на рівні республіки й на місцях.

У документі «Схема системи освіти серед національних меншин УСРР», підготовленому Наркоматом освіти України, у галузі вищої професійно-педагогічної освіти зазначалося: «Для підготовки викладачів для шкіл етнічних меншин існують педагогічні технікуми, що готують викладачів для шкіл першого концентру, та національні Відділи при загальних Інститутах Народної Освіти для підготовки викладачів для шкіл другого концентру. Національні Відділи при загальних ІНО організаційно пов'язані з ІНО та проводять свою роботу цілковито національною мовою. При робфаках цих ІНО існують також і національні відділи Робфаку»¹³.

Підготовку педагогічних кадрів для шкіл етнічних меншин здійснювала мережа середніх педагогічних спеціальних навчальних закладів та кілька вищих навчальних закладів, при яких існували спеціальні національні відділення. У 1926/1927 навчальному році в Україні був 1 польський педагогічний технікум. У 1930 році підготовка національних педагогічних кадрів здійснювалася одним польським педагогічним технікумом, що готував учителів для шкіл першого концентру. Окрім технікуму, діяв польський інститут народної освіти в Києві, який здійснював підготовку педагогів для шкіл другого концентру, а також ряд інших відділень, де навчання велося мовою польської етнічної меншини¹⁴.

Переважаюча більшість педагогічних навчальних закладів – технікумів та інститутів – з викладанням мовами етнічних меншин були утворені в середині – наприкінці 20-х років.

Варто зазначити, що в галузі освіти для етнічних меншин у досліджуваний період склалася па-

радоксальна ситуація, а саме: вкрай бракувало педагогічних кадрів, і в той же час навчальні заклади не могли набрати необхідної кількості студентів. Аналіз джерел засвідчує, що причин було декілька. Однією з них було тяжке матеріальне становище студентів. Особливо голодували студенти, які навчалися в навчальних закладах, що розташовувалися на території сільської місцевості. Давалося взяти існуюче положення, згідно з яким студенти навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, отримували продукти харчування за зниженою (порівняно з містом) нормою. Частина студентів голодувала, і це примушувало їх кидати навчання. Друга причина полягала у все ж таки низькому рівні знань абітурієнтів, що також впливало на недобір у професійно-педагогічні навчальні заклади.

Щоб хоч якось задовольнити прогалини у справі професійно-педагогічної освіти для етнічних меншин, Наркомат освіти почав організовувати короткотермінові курси з підготовки та підвищення кваліфікації вчителів національних шкіл. Так, наприклад, 8 – 14 липня 1924 року в Києві відбулася Всеукраїнська конференція польських культосвітніх робітників, де було відзначено, що педагогічна кваліфікація вчителів зі знанням польської мови була невисокою: «В деяких округах 25 % вчителів з нижчою освітою, і це в більш щасливих округах. На Поділлі ж відсоток вчителів з нижчою освітою досягає 46 %. А тому головну увагу звернено на підвищення педкваліфікації старого та підготовку нового кадру вчителів? У зв'язку з цим, у поточному році було організовано центральні короткотермінові курси для польських учителів на 85 осіб; у Бердичеві було переведено окружні курси на 20 учителів; було намічено організацію та відкриття таких же курсів і по інших округах. До Москви на курси перепідготовки польських учителів з України було відкомандировано 12 осіб¹⁵.

Питання розвитку національно-культурного будівництва для етнічних меншин у 20 – 30-х роках взагалі і становлення та розвитку професійно-педагогічної освіти зокрема було одним із перших на порядку денному й набуло планового цілеспрямованого характеру. Це засвідчує той факт, що ЦК КП(б)У протягом досліджуваного періоду понад 70 разів розглядав питання його здійснення, а саме: робота національних шкіл розглядалася 15 разів, середніх і вищих навчальних закладів – 37 разів, підготовка національних педагогічних кадрів – 9 разів, діяльність наукових установ – 18 разів¹⁶.

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 30 червня 1924 року націлювала на введення загальної освіти протягом 6 років, починаючи з 1924/1925 навчального року. Внаслідок цього мережа національних шкіл, у тому числі й польських, почала швидко зростати. Ще одним з першочергових завдань

на шляху культурного відродження етнічних меншин стала ліквідація неписьменності дорослого населення. Адже грамотність сприяла підвищенню продуктивності праці, дозволяла якнайшвидше прищепити комуністичні «цінності», продемонструвати «преваги» соціалізму над капіталізмом. Цілеспрямована діяльність у цьому напрямку розпочалася після опублікування 21 травня 1921 року декрету Раднаркому УСРР «Про боротьбу з неписьменністю», згідно з яким ліквідація неписьменності проголошувалася першочерговою справою державної ваги. В Україні при Наркоматі освіти створено Надзвичайну комісію з ліквідації неписьменності, а також численні добровільні товариства¹⁷.

На 1925 рік при НКО вже працювало 12 інспекторів у справах національних меншин, а на місяць було заплановано укомплектувати 63 посади інспекторів, з яких поляків було 12. Але фактично повністю виконати цей план не вдалося, оскільки за різних місцевих причин було відкрито лише 52 посади. Окрім кількісних прорахунків, значну роль відіграли і якісні: більшість інспекторів мала досить низьку кваліфікацію, а подекуди була повністю далекою від освіти¹⁸.

Радянський уряд намагався взяти під контроль усю розрізнену за соціальним станом систему освіти і водночас максимально охопити школою всі верстви населення. Так, 30 червня 1924 року ВУЦВК видає постанову «Про проведення загального навчання», яка містила загальні принципи впровадження положень щодо забезпечення всього населення правом навчатися. Як продовження цієї постанови, РНК 25 листопада 1924 року видає нову – «Про загальну сітку загального навчання». У ній вже конкретно роз'яснювалося функціонування цієї системи та її структура. Було окреслено місце у ній шкіл національних меншин і умови відкриття класів. Шкільна система освіти мала такий вигляд:

1. Семирічна трудова школа складалася із двох концентрів: першого-початкового (чотирирічка) та другого (трирічка).

2. 1-й концентр передбачено для дітей у віці від 8-ми до 11 років.

3. При впровадженні загального навчання, у першу чергу, приймаються заходи до розвитку мережі, де вона слабо розвинута, враховуючи мережу національних меншин.

4. На процес формування мережі шкіл було виділено 6 років, починаючи з 1924/25 навчального року.

5. Кількість трудових шкіл першого концентру створюється із розрахунку одного вчителя на 40 дітей (комплект). Але для шкіл етнічних меншин, у місцях їх компактного проживання, дозволялось зменшення комплекту до 20 учнів і т.д.¹⁹.

При організації нових шкіл для потреб інонаціонального населення гостро стояла пробле-

ма забезпечення їх приміщеннями. Вона була характерною і для поляків. Радянська держава у ті часи мала досить обмежені фінансові можливості. Майже всі вільні кошти направлялись на відбудову та розвиток промисловості. Тому освіта, а тим більше етнічних меншин, залишалась другорядною потребою серед інших статей державного бюджету. А тому будівництво шкіл йшло занадто низькими темпами. У зв'язку з цим багато приміщень для новостворених шкіл різних національностей наймалися у будинках приватних осіб або містилися у старих, холодних і часто аварійних приміщеннях. Ця проблема на той час була досить актуальною і зачіпала всю Україну. Про неї згадувалося майже у всіх звітах окружних та районних відділів освіти. Для прикладу, можна навести ситуацію, що склалася у місті Шепетівка. Тут зовсім не було приміщень для розміщення шкіл, тому у 4 будинках розмішувалися 6 чотирирічок та 2 семирічки. Причому два приміщення були непристосованими для навчання, оскільки раніше тут були квартири²⁰.

При організації національних шкіл довгий час стояло питання забезпечення польського етносу школами другого концентру (семирічками). Діти навчалися у початковій школі польською мовою, а після її закінчення у зв'язку із недостатністю польських шкіл другого концентру не могли продовжувати навчання рідною мовою. Про цю недоречність неодноразово вказувалося на засіданнях НКО, регіональних відділів освіти. Головною причиною цього, за твердженнями центральних органів, була нестача грошей на їх відкриття. На середину 1925 року в Україні існувало всього 12 семирічних шкіл²¹.

Певне уявлення про структуру та характер національної освіти України дає «Схема системи освіти серед національних меншин УСРР», прийнята в 1926 р. У ній визначено: «Система освіти серед національних меншин УСРР співпадає зі всією системою народної освіти, що прийнята в УСРР». Також відзначалося, що окрема національна школа створюється в тих пунктах, де є не менше 20 дітей національних меншин шкільного віку. Основою системи шкільної освіти була 4-річна школа – сільська, містечкова, міська, які будувалися на рідній мові відповідних національних меншин. Крім того, для кожної національності створювалися в районних центрах, більших містечках і містах старші концентри – 7-річки²².

На 1926 рік існувала всього одна семирічна польська школа у м. Києві. Пропонувалося перевести частину дітей із Правобережжя в Київ на подальше навчання, але на перешкоді знову стала нестача коштів, оскільки для цього потрібно було відкрити інтернат при школі. Такі дії вимагали від держави взяти інтернат на повне утримання, тому

що батьки не могли оплачувати перебування своїх дітей у подібному закладі²³.

У системі Наркомосвіти діяли дитячі будинки національних меншин, але їм керівні структури приділяли мало уваги і вони перебували у жалюгідному становищі, коли школи національних меншин хоч якось фінансувалися. Складне матеріальне становище цих закладів спричинило відтік кращих учителів, погіршилась виховна робота. Невирішеною проблемою залишались багато тисяч безпритульних дітей різних національностей, які перебували поза дитячими будинками²⁴.

Наступним підрозділом системи освіти інонаціонального населення України були педагогічні технікуми. Протягом 20-х років на території Правобережжя такі технікуми діяли у Києві, Житомирі та Вінниці. Головну роль у підготовці педагогічного персоналу для польських шкіл відіграв польський педагогічний технікум імені Фелікса Кона у місті Києві²⁵.

Отже, на початку 20-х років радянська держава розпочала розбудову нової системи освіти, а саме: починаючи дитячими садочками і закінчуючи вищими навчальними закладами. Значне місце у ній відводилось освіті етнічних меншин, зокрема й польської. Швидкими темпами йшло будівництво шкіл для різних національностей. Проголошена в 1923 році політика коренізації дала новий відлік у справі розвитку освіти етнічних меншин. Видавався ряд законів, які юридично закріплювали існування шкіл для різних національностей та пояснювали систему їхнього функціонування, умови організації нових шкіл та інше.

Цей процес супроводжувався багатьма труднощами, недопрацюваннями, а іноді й повним ігноруванням з боку місцевої влади. Не вистачало вчителів для польських шкіл, приміщень, обладнання та багато іншого. Це значним чином ускладнювало нормальну роботу вже існуючих освітніх установ. Частина з них була поза державним бюджетом.

Деякі педагоги перебували у становищі небюджетного фінансування та мали досить низький професійний рівень. Щоб запобігти цьому, було організовано ряд загальних та короткотермінових перепідготовчих курсів центрального, губернського та округового масштабів. Також була закладена нова система підготовки педагогічних кадрів. Крім національних відділів, у загальних інститутах навчалася значна кількість представників національних меншин.

¹ Національні процеси в Україні: історія і сучасність: документи і матеріали. Довідник в 2 т. – Т. 2. – К., 1997. – С.27 – 32.

² Єременко Т. І. Поляки в Україні / Т. Єременко, Б. Чирко, О. Калакура // Віче. – 1993. – № 2. – С. 119 – 130.

³ Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу / НАН України. Інститут історії України. – К., 2011. – 339 с.

⁴ Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20 – 30 роки ХХ століття). – К., 1995. – 215 с.

⁵ Войналович О.О. Становлення і розвиток загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917 – 1938 рр.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1993. – 212 с.

⁶ Бистрицька О. Б. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917 – 1939 рр.: Дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. – Харків, 1998. – 210 с.

⁷ Балуба І. А. Проблеми культурно-освітнього розвитку польської національної меншини в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. / І. А. Балуба // Посвіт. – 1999. – № 2(23). – С. 10 – 12.

⁸ Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2007. – 508 с.

⁹ Полоцький О. Культурна п'ятирічка України. – Харків, 1929. – 51с. – С. 43.

¹⁰ Положення про організацію справи освіти національних меншостей, які населяють територію УСРР // УДЖ. – 1990. – №6. – С. 95.

¹¹ Матеріали про стан народної освіти в Волинській губернії за 1922 р. (протоколи, циркуляри, інструкції, звіти, відомості, схеми). – ЦДАВО, ф.166, оп. 2, спр. 843, арк. 12.

¹² Матеріали про роботу серед національних меншостей на території УСРР за 1922/23 – 1923/24 операційні роки. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 2, спр. 1769, арк. 13, 14.

¹³ Матеріали про стан і організацію культосвітньої роботи серед національних меншостей України. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 6, спр. 8634, арк. 91, 92.

¹⁴ Глинський А. Б. Национальные меньшинства на Украине. – Харьков – Киев, 1931. – 77 с.

¹⁵ Теодор І. Всеукраїнська конференція польських культосвітніх робітників // Шлях освіти. – 1924. – № 9. – С. 182 – 190.

¹⁶ Іваненко І. П., Чирко Б. П. Національно-культурне будівництво на Україні у 20 – 30-ті роки: історія, досвід, проблеми // Радянська школа. – 1990. – № 2. – С. 52 – 57.

¹⁷ Данильченко О. П. Ліквідація неписьменності серед національних меншостей півдня України в 20-х рр. ХХ ст. // УДЖ. – 1999. – № 3. – С. 75

¹⁸ Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924 – 1925 рік. – Харків, 1926. – 154 с. – С. 105.

¹⁹ Сборник действующего законодательства УССР по народному просвещению. Составитель М.А. Глейзер. Под ред. Я. П. Ряппо. – Харьков, 1926. – 208 с. – С. 16 – 17.

²⁰ Листування з Шепетівським окрвиконкомом про роботу серед національних меншостей. – ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 222, арк. 40.

²¹ Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924 – 1925 рік. – Харків, 1926. – 154 с. – С.109.

²² Чирко Б.В. Під пресом імперської ідеології. Початок формування національної школи та її денационалізація в умовах тоталітарного режиму (1920 – 1930-ті рр.) // Відродження. – 1993. – № 1. – С. 68.

²³ Документи про роботу Зінов'євського, Кам'янецького, Катеринославського, Кам'янецького та Київського окрвиконкомів. – ЦДАВО, ф. 413, оп.1, спр. 183, арк. 126.

²⁴ Протоколи №46 – 49 засідань ЦКНМ та матеріали до них. – ЦДАВО, ф. 413, оп.1, спр. 44, арк. 8, 9.

²⁵ Протоколи засідань Правління Київського польського педтехнікуму. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 6, спр. 5064, арк. 34.

УДК 355.452(4-15)«1918/1939»

© Олена Рудик
(Хмельницький)

СТВОРЕННЯ УКРІПЛЕНИХ РАЙОНІВ КРАЇНАМИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПЕРІОД МІЖ ПЕРШОЮ ТА ДРУГОЮ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

У статті автор розглядає удосконалення та розвиток фортифікаційних споруд у світі після Першої світової війни: цілі засоби та методи будівництва укріплених районів, аналізує ефективність побудованих УР під час бойових дій Другої світової війни.

Ключові слова: фортифікація, укріпрайон, «лінія Мажино», «лінія Зіґфрида», «лінія Маннергейма», Атлантичний вал, капонір, укріплення, рубіж.

Е. Рудик

Создание укрепрайонна странами Западной Европы в период между Первой и Второй мировыми войнами

В статье автор рассматривает усовершенствования и развитие фортификационных сооружений в мире после Первой мировой войны: цели, средства и методы строительства укрепленных районов. Автор анализирует эффективность построенных УР во время боевых действий Второй мировой войны.

Ключевые слова: фортификация, укрепрайон, «линия Мажино», «линия Зигфрида», «линия Маннергейма», Атлантический вал, капонир, укрепления, рубез.

О. Rudyck

Creating of Fortified Area of Western Europe in the Period Between the First and Second World War

In his article the author examines the development and improvement of fortifications after World War I: its objectives, means and methods of construction of fortified regions building. The author analyzes the efficiency of fortified regions during the fightings of World War II.

Keywords: fortification, strengthen the area, «Maginot Line», «Siegfried Line», «Mannerheim Line», Atlantic shaft, caponier, line.